

ZRC SAZU

Izkušnje kmečkih družin z delovnimi nesrečami in poklicnimi boleznimi

Majda Černič Istenič

20.4.2023, Simpozij: Ni trajnostnega kmetovanja brez trajnostnega kmeta: varnost, zdravje in dobro počutje kmetov

REPUBLIKA SLOVENIJA
MINISTRSTVO ZA KMETIJSTVO,
GOZDARSTVO IN PREHRANO

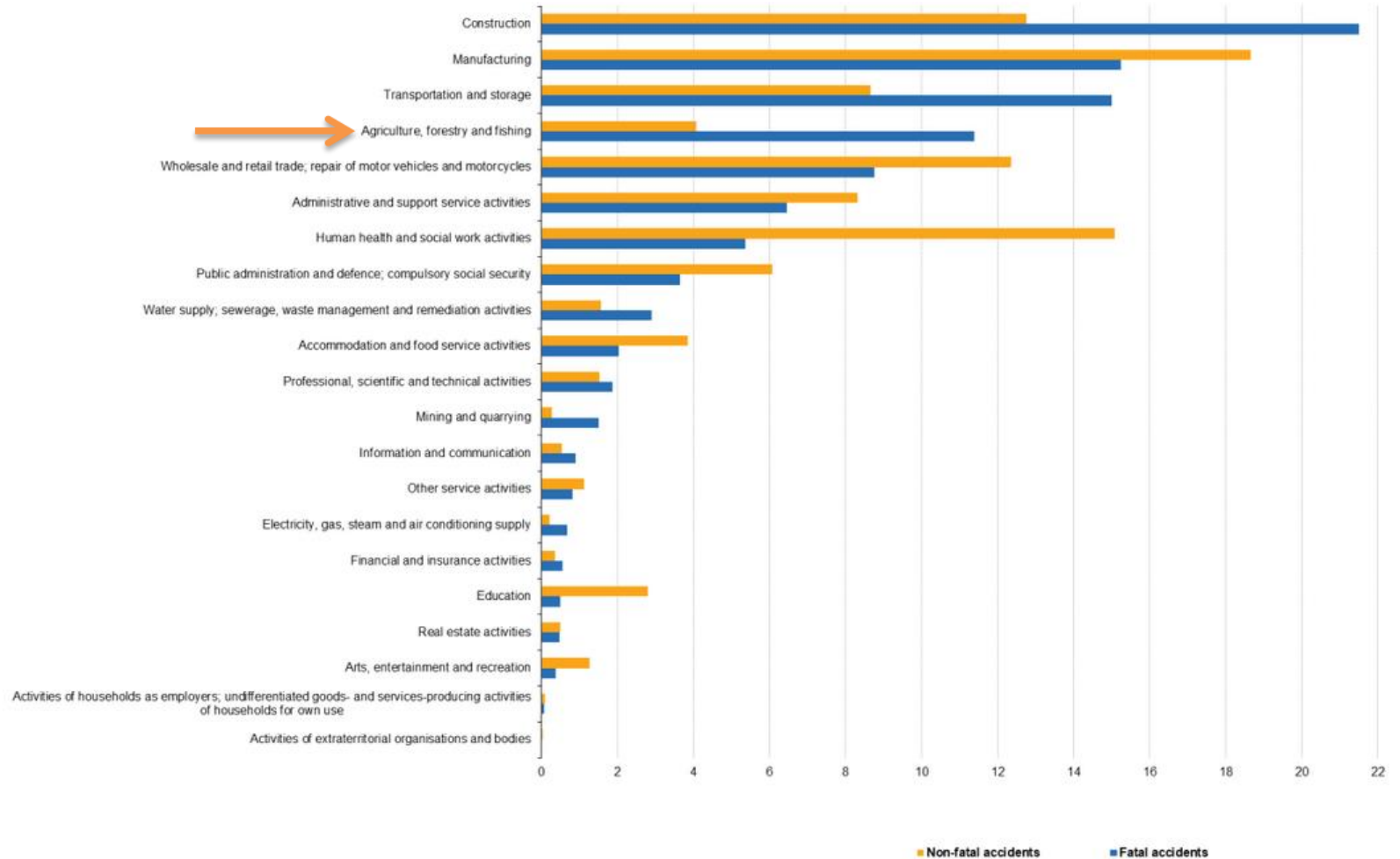
ARRS

JAVNA AGENCIJA ZA RAZISKOVALNO DEJAVNOST
REPUBLIKE SLOVENIJE

Izhodišča in motiv

Fatal and non-fatal accidents at work by NACE section, EU, 2020
(% of fatal and non-fatal accidents)

Note: non-fatal (serious) accidents reported in the framework of ESAW are accidents that imply at least four full calendar days of absence from work. Ranked on the values for fatal accidents.
Source: Eurostat (online data codes: hsw_n2_01 and hsw_n2_02)

Struktura prispevka

Raziskava »Odzivanje kmečkih družin na posledice delovnih nesreč in poklicnih bolezni« (št.: V5-2028 (B), med 2020-2022 sofinancirala Ministrstvo za kmetijstvo, gozdarstvo in prehrano in Javna agencija za raziskovalno dejavnost RS

- Obseg delovnih nesreč v Sloveniji
- Značilnosti delovnih razmer na kmetijah, ki predstavljajo tveganja za varnost in zdravje pri delu
- Odzivanje članov družinskih kmetij na delovne nesreče in poklicne bolezni (DNPB)
- Priporočila

Obseg delovnih nesreč v Sloveniji

Število socialno zavarovanih kmetov (ZPIZ 2022), število nesreč pri delu – kmetje in drugi zaposlitveni statusi na kmetijskih gospodarstvih (KMG_MID)(podatki NIJZ) in število vseh prijavljenih nesreč v Sloveniji (NIJZ 2020) v obdobju 2011–2020.

Leto	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020
Število socialno zavarovanih kmetov	7.371	6.760	6.231	5.942	5.633	5.387	5.100	4.890	4.645	4.448
Kmetje s poškodbo (KMG_MID)	156	146	154	149	155	132	143	136	122	135
% Kmetje s poškodbo (KMG_MID)	6,3	6,0	7,4	5,6	5,5	4,7	4,8	4,7	4,5	3,9
Drugi s poškodbo (KMG_MID)	2.306	2.289	1.923	2.498	2.688	2.672	2.850	2.729	2.567	3.355
% Drugi s poškodbo (KMG_MID)	93,7	94,0	92,6	94,4	94,5	95,3	95,2	95,3	95,5	96,1
Vsi s poškodbo (KMG_MID)	2.462	2.435	2.077	2.647	2.843	2.804	2.993	2.865	2.689	3.490
Vsi s poškodbo	18.396	17.320	13.150	13.100	13.255	13.044	14.163	13.945	13.927	11.158

Število uradno evidentiranih nezgod na kmetijskih gospodarstvih se večinoma zgodi osebam, ki niso zaposlene kot kmetje, temveč imajo drug, nekmetijski zaposlitveni status. Število ponesrečenih je podcenjeno.

Vzorec udeležencev pol-strukturiranih intervjujev

#1: M = 61 let + #2: Ž = 55 let, Dolenjska regija, 13 ha (polovica travnikov, preostalo gozd) + 12 glav goveje živine + nekaj prašičev

#3: M = 58 let + #4: Ž = 55 let, Gorenjska regija, 60 ha velika kmetija (večina je gozd) + nekaj živali

#5: M = 61 let, Posavska regija; manjša ekološko tržno kmetija

#6: Ž = 46 let + #7: M = 50 let, Savinjska regija, 24 ha, 8 ha obdelovalne površine, preostalo gozd

#8: M = 58 let, Savinjska regija, 6 ha + 10 ha gozd, 22 živali

#9: Ž = 47 let, Savinjska regija, 5 ha velika ekološka zelenjadarska kmetija + 8 glav živine + 3 prašiči + 80 kokoši

#10: Ž = 53 let, Savinjska regija; 4,5 ha velika kmetija OMD, ovce (9), govedo (4), kokoši (50)

#11: Ž = 52 let, Osrednjeslovenska regija, 7,5 ha velika OMD kmetija, zelenjadarstvo

#12: Ž = 59 let, Zasavska regija, 10 ha velika živinorejski kmetija + 10 ha gozd

#13: Ž = 52 let, Savinjska regija, 5 ha veliki kmetiji, polovica je njiv + manjši sadovnjaki + travniki

#14: M = 69 let, Savinjska regija, 38 ha velika OMD kmetija, od tega 13 ha obdelovalnih površin + gozd, 10 krav dojlj + 13 druge govede) + 8 prašičev

#15: Ž = 35–40 let, Pomurje, 100 ha + več kot 500 glav živine

#16: Ž = 40–45 let, Pomurje, 10–15 ha + do 20 glav živine

#17: M = 40–45 let + #18: Ž = 40–45 let, Pomurje, 60 ha + 60 glav živine

#19: M = 55–60 let + #20: Ž = 50–55 let, Pomurje, OMD kmetija: 15 ha zemlje + 30 ha gozda + 20–25 glav živine;

#21: M = 40–45 let + #22: Ž = 40–45 let, Pomurje, 9 ha + gozd + 40 glav goveje živine

#23: M = 40–45 let, Pomurje, 50 ha + 60 glav goveje živine

ZRC
SAZU

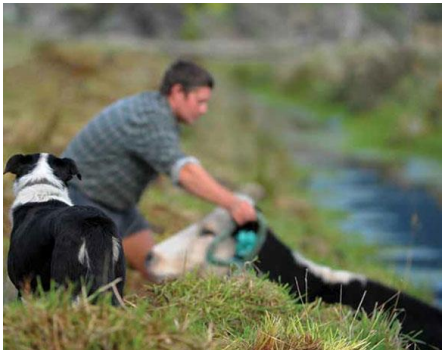
Delovne razmere na kmetijah

Delo na kmetijah je telesno in psihično naporno, a ker je kmetovanje v veselje, se marsikaj prenese in vzdrži.

Telesne obremenitve se v glavnem pripisujejo ročnemu delu, ki ga je veliko na OMD in ekoloških kmetijah, **dvigovanju težkih bremen** in **prisilni drži**. Delo si lajšajo z mehanizacijo in različnimi delovnimi pripomočki, vendar, ti niso poceni in si jih v obsegu, kot bi jih potrebovali, težko privoščijo, še posebej na manjših kmetijah.

K telesnemu naporu pripomorejo tudi **neugodne vremenske razmere**, zlasti močno sevanje sonca, vročina in vlaga ali pa mraz, pa tudi vsako leto **slabše delovne razmere** zaradi **škodljivcev in plesni**, ki jim nalagajo dodatno delo in uničujejo pridelek.

Telesne bolečine in oviranost povzročajo **slabo voljo** in počutje, ker ne zmorejo opraviti dela v takšnem obsegu in času, kot bi si ga želeli.

Delovne razmere na kmetijah

Bolj kot telesno naporno je kmetovanje psihično naporno in zahtevno:

Viri stalnih skrbi in pritiskov (čezmernega stresa):

- **dolgi delavniki**: ob delovnih konicah do 18 ur na dan ali še dlje. Ob **viških delovne sezone**, je treba hiteti, da se ne zamuja z roki – sajenje/saditev, spravilo pridelka. **Ni časa za počitek**, si ne vzamejo krajših odmorov, ni dopusta, slabo ravnovesje med delovnim in prostim časom, **prihaja do izgorelosti**;

- **nepopolno delujoča mehanizacija**: proizvajalci strojev prodajajo ponaredke, ni ustreznih rezervnih delov, zaradi pomanjkanja denarja kupujejo stare stroje (npr. od Avstrijcev), popravila strojev jim vzamejo veliko časa, ga zmanjkuje za druga opravila in pripomorejo k slabi volji.

- **obsežna papirologija**: redno vodenje raznovrstnih evidenc, računovodstva, knjigovodstva časovno obremenjujoče in obsežno, so v časovni stiski z drugimi opravili.

- **opravki z uradnimi osebami**: inšpekcijski nadzori v povezavi s prejetjem in izvajanjem subvencij, sankcioniranje ter zniževanjem višine subvencij; administrativne napake ter »pretirani«, »neživljenjski« predpisi in zahteve;

- **slab pridelek** zaradi slabega vremena in škodljivcev in **finančne skrbi**, kako bodo poravnali dolgove in omogočili eksistenco svojim družinam

- stres zaradi dela z **nevarnimi živalmi** (npr. ob telitvi)

- **pomanjkanje delovne sile**, in **prisotnost majhnih otrok** ob delu

Delovne razmere na kmetijah

Ocena varnosti delovnih razmer: med udeleženci_kami raziskave ni nikogar, ki bi na načelni ravni podcenjeval nevarnosti in tveganja.

Vendar pa na **večini** od udeleženi kmetij **nimajo izdelane izjave o varnosti z oceno tveganja (le na največjih)**.

Izjava udeleženca #5 ponazarja večinski odnos kmetov v našem vzorcu do tega vprašanja:

»ga ne rabim, sem se z delom že naučil, kje moram biti previden, pozoren, varnostni načrt imam že v glavi«.

Obenem je prisotno prepričanje, da bodo **»vedno ostala določena tveganja, na kar ne moreš vplivati, vsake okvare na traktorju ne moreš predvideti«** (#8), kljub tečajem in usposabljanjem, ki so najpogosteje organizirani, ko imajo kmetje največ dela.

Nekateri udeleženci priznavajo, da sami pa tudi pri drugih kmetih opažajo **uporabo bližnjic, neuporabo zaščitne opreme, uporabo provizoričnih rešitev** v gospodarskih poslopih, **odvzemanje varnostnih, zaščitnih in opozorilnih elementov** strojem, uporabo **improvizirano popravljenih traktorjev** in strojev. To počnejo zaradi časovne stiske in pomanjkanja denarja, da bi ju **»prihranili«**, in ne zaradi dokazovanja poguma.

Delovne razmere na kmetijah

Na specifičnost okoliščin nevarnega in tveganega kmečkega dela v slovenskih razmerah v primerjavi s tujimi študijami, ki bolj poudarjajo prisotnost mentalitete: da je uporaba varnostne opreme in upoštevanje varnostnih praks nevredna »pravega moškega oz. dobrega kmeta«, kaže pripoved udeleženca #7 o kmetih »garačih«.

Kmetje, še zlasti kmetice, pri delu premalo pazijo nase. Gre za ustaljeni vzorec, prevzet iz preteklosti; *»prej so gospodarji priganjali k delu svoje hlapce in dekle, zdaj pa sami priganjajo sebe«*. Razlog take naravnosti vidi v **slabem socialnem položaju kmetov** in kmetic, ki si ga trudijo izboljšati, se dokazati s trdim in tveganim delom in tako ustvariti boljša izhodišča svojim otrokom. A takšno vedenje ni trajnostno, je samouničevalno in konec koncev brez zelenega cilja: **»Noben ne ceni, koliko si ti zgaran; ko si zgaran, bolan, te nobeden več ne opazi«**. Nasprotno #7 meni, da bi bilo med kmeti treba **»zamenjati filozofijo dobrega dela«** in več pozornosti kmetijskih svetovalcev pri delu s kmeti nameniti **ozaveščanju in izobraževanju o »optimiranju« proizvodnje in varstvu in zdravju pri delu** ter kako z manj truda in tveganja doseči več.

Literatura povezuje tveganja pri delu na kmetiji tudi z vse pogostejšo situacijo, da kmetje delajo sami, brez prisotnosti drugih, **naši udeleženci pa takšnega tveganja niso prepoznali**.

Odzivanje članov družinskih kmetij na DNPB

Do pojava **DNPB** je prišlo na vseh opazovanih kmetijah, pri moških in ženskah, mlajših in starejših, nekateri (zlasti moški) težko priznajo, da se jim je to zgodilo ali nastalo situacijo **normalizirajo**, kar ugotavljajo tudi drugi avtorji (Shortall idr. 2019; Lovelock 2012). Nekateri DNPB so bile tako hude, da so povzročile **večmesečno** ali **celoletno** izgubo dela in dohodka.

Družinski člani (zakonci in otroci) so **prvi, ki prevzamejo delo ali pomagajo** ob DNPB, sledijo jim (manj pogosto) sorodniki, prijatelji in sosedje. Prevzemanje dela oz. pomoč družinskih članov je **pričakovana in samoumevna**. Tudi v naši raziskavi se je potrdilo, kar navaja literatura (Netting 1993; Gasson 1979), da so člani kmečkega gospodinjstva **pod vplivom običajnega reda, »pravil igre«** v **kmečki skupnosti**, pod močnim **moralnim pritiskom**, da si priskočijo na pomoč v težkih časih.

Odzivanje članov družinskih kmetij na DNPB

Organizacija dela na kmetiji ob nesreči ali bolezni je odvisna od **števila članov** v kmečkem gospodinjstvu: **v gospodinjstvih z večjim številom članov** v večini niso poročali o večjih težavah pri zagotavljanju delovne sile, delo se je nadaljevalo tudi po nesreči oz. bolezni družinskega člana.

Organizacija dela na kmetiji ob DNPB je odvisna tudi od tega, **kdo je poškodovan ali bolan**: če je poškodovana oz. obolela oseba **ženska**, ki ob gospodinjstvih opravih pomaga še kmetovati ali je zaposlena izven kmetije, se organizacija dela na kmetiji bistveno ne spremeni; preostali člani še naprej opravljajo enako količino dela. Če pa je **moški** vodja kmetije poškodovan oz. zboli in ima družino, se življenje in delo na kmetiji navadno **bistveno spremenita za ženo**, saj prevzame moževo delo. Ob »novih« odgovornostih na kmetiji pogosto obdrži svojo prejšnjo zaposlitev na kmetiji in zunaj nje. V takih primerih je ogroženo zdravje (tako telesno kot duševno) žensk, saj so **izpostavljene večjemu stresu in obremenitvam**.

Večje delovne obremenitve v daljšem časovnem obdobju lahko vnesejo **v družinske odnose napetost** (ambivalenca) ali celo **konflikte**. Ta ugotovitev je skladna z ugotovitvami drugih avtorjev (Reeda in Clauncha 2002; Balduccija in drugih 2008 ter Häuslerja in drugih 2016). Pričevanja udeležencev/-nk so potrdila, da **kmetje in kmetice v takih primerih redko poiščejo pomoč in se zaupajo drugim.**

Odzivanje članov družinskih kmetij na DNPB

Kmetje, **zlasti sosedje**, si v kriznih časih med seboj **pomagajo**. Sosedska pomoč je **del pravil moralne ekonomije**, ki veljajo v kmečki skupnosti (Nye 2018; Netting 1993; Gasson 1979). Vendar je bila **v preteklosti** (do pred približno tridesetimi leti) ta oblika pomoči veliko **bolj razširjena**, kot je danes. V preteklosti je **večja rodnost** pripomogla k oblikovanju velikih družin, kar je dovoljevalo izmenjavo delovne sile med sosednjimi kmeti.

Danes so kmetje v vasi **v manjšini** (prevladujejo nekmetje oz. polkmetje), **večja pričakovanja kmetov glede znanja in spretnosti z mehanizacijo** tudi zmanjšujejo to obliko pomoči (kar kaže na pomen **kulturnega in simbolnega kapitala** pri opori na sosedsko pomoč, kar prepoznavajo tudi drugi avtorji (Sutherland in Burton 2011)).

Te spremembe nedvomno vplivajo na vse bolj **individualistično naravo sodobnega kmetovanja** in **poslabšujejo** neodvisni status in **delovne razmere** posameznih kmetov. Ti vse več delajo sami, **v izolaciji, osamljeni**, zaradi česar so bolj **dovzetni za čezmerni stres, izgorelost in nesreče**.

Odzivanje članov družinskih kmetij na DNPB

Na redkih kmetijah **najemajo delavce** za premoščanje izpada delovne sile ob DNPB pa tudi nasploh. Kmetje in kmetice različno dojemajo zamisel najema oz. **zaposlovanja nedružinskih kmetijskih delavcev** za pokrivanje potreb delovne sile na svojih kmetijah. **Nekateri menijo, da lahko vse opravijo sami ali s pomočjo svojih družinskih članov**, in ocenjujejo, da vključevanje takih delavcev v delovanje njihovih kmetij ni oz. **ne bi bilo primerno ali koristno**.

Za nekatere pa je oz. bi bila **nedružinska delovna sila dobrodošla**, če že ne nujna za uspešno delovanje njihovih kmetij. Vendar so izraženi tudi **pomisleki** do tovrstne delovne sile, kot so dvom o njihovi **poštenosti, zanesljivosti in usposobljenosti**, kar navaja tudi literatura (Nye 2018; Netting 1993; Gasson 1979), ter **nepripravljenost prevzemanja odgovornosti za njihovo varnost, finančni stroški** in navsezadnje njihova **nerazpoložljivost**.

Pomanjkanje delovne sile v družinskem krogu in v skupnosti in močna delovna etika jih pogosto vodi v to, da **delajo bolni in poškodovani** oz. da **predčasno prekinejo svoje zdravljenje in okrevanje**.

Odzivanje članov družinskih kmetij na DNPB

Kmetje izpad dohodka zaradi DNPB rešujejo s **prihranki**, spet drugi so zaradi pomanjkanja delovne sile **primorani prodati del črede ali se preusmeriti v prireji/pridelavi**, tisti, ki so finančno zmožni, **najamejo nadomestne delavce**, če so na voljo v njihovem okolju.

Tisti, ki **niso socialno zavarovani**, so še posebej ranljivi, **le na redkih družinskih kmetijah so seznanjeni s socialnimi pravicami in možnostmi socialnih transferjev**, s pomočjo katerih bi lahko premostili finančne težave zaradi izpada dohodka ob DNPB.

Če ni družinske podpore, so **(samski) kmetje** ob hudi DNPB **prisiljeni opustiti kmetovanje**.

Nekateri kmetje/kmetice menijo, da bodo njihove kmetije v prihodnosti **prenehale delovati (njihovi otroci ne kažejo interesa nadaljevati s kmetovanjem)**, saj je preveč **težkega in tveganega dela** za premajhno plačilo.

Priporočila oblikovalcem politike

- **izboljšati evidence** o nezgodah pri delu, vključiti vse osebe, ki dejansko kmetujejo na kmetijskih gospodarstvih;
- vzpostaviti **registra poklicnih bolezn** oseb, ki delajo v kmetijski dejavnosti;
- **razširiti nabor kazalnikov** pri spremljanju **socialno-ekonomskega položaja kmečke** populacije, npr. v Popis kmetijskih gospodarstev k že obstoječim indikatorjem socio-ekonomske strukture kmetijskih gospodarstev dodati tudi **kazalnike zdravstvenega stanja** kmetov in kmetic;
- izvajati **redne varnostne preglede delovnega okolja na vseh kmetijah**, jih vključiti v običajno in standardno delo KSS;
- vse, ki kmetujejo, **vključiti v redne (obdobne) zdravniške preglede**, organizirati posebno **poklicno zdravstveno službo** za kmetijstvo in nacionalni sistem za **izobraževanje kmetov/kmetic o varnosti in zdravju pri delu (KSS)**;
- kmetom in kmeticam **zagotoviti celovite informacije o sistemu socialne varnosti** in posledicah ne vključitve vanj, predstavljene preprosto in razumljivo, še posebej, ko se kmečka družina znajde v težavah zaradi DNPB ter take vsebine **vključiti v redna izobraževanja KSS**;
- informirati kmete/kmetice o **obstojećih možnostih zaposlovanja/najema delovne sile**, npr. osebno dopolnilno delo in poenostaviti administrativne postopke;
- da bi se izognili pretiranemu **stresu** in **izgorelosti** kmetov/kmetic ter se osredinili na problem **pomanjkanja delovne sile na kmetijah**, s čimer bi se okrepila privlačnost kmečkega poklica, je treba **prioritetno začeti strokovno razpravo** v okviru stanovskih organizacij o **možnostih vpeljave socialno delovne pomoči na kmetijah (služba za nadomeščanje)** in se na vladni ravni dogovoriti za tak sistem, ki bo ustrezal potrebam kmetov /kmetic in si ga bodo finančno lahko privoščili.

ZRC SAZU

Najlepša hvala za vašo pozornost

Prispevek je nastal v okviru CRP projekta, »Odzivanje kmečkih družin na posledice delovnih nesreč in poklicnih bolezni« (št.: V5-2028 (B), ki sta ga sofinancirala Ministrstvo za kmetijstvo, gozdarstvo in prehrano in Javna agencija za raziskovalno dejavnost RS, programske skupine »Raziskave o duševnih stiskah in dobrem počutju« (št.: P5-0115-23) in temeljnega projekta »Spremembe v kmetijstvu skozi oči in telesa kmetov« (šifra:J6-2577), ki ju financira Javna agencija za raziskovalno dejavnost RS.

ARRS

JAVNA AGENCIJA ZA RAZISKOVALNO DEJAVNOST
REPUBLIKE SLOVENIJE

REPUBLIKA SLOVENIJA
MINISTRSTVO ZA KMETIJSTVO,
GOZDARSTVO IN PREHRANO